

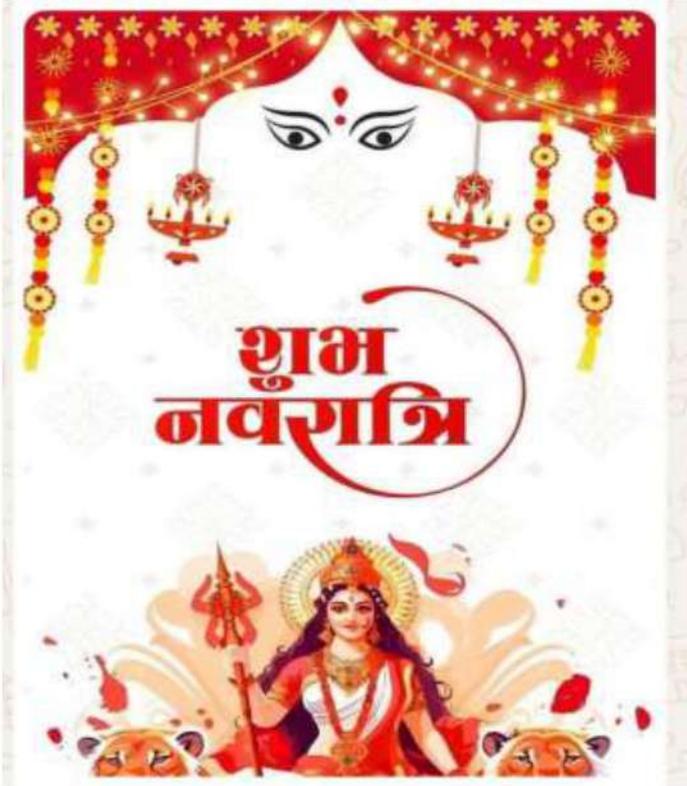
सेवक वार्ता

सप्टेंबर - २०२५

वर्ष-६ अंक-११

सेवानिवृत्त वनकर्मचारी संघ, महाराष्ट्र परिवाराचे विविध उपक्रम, विचारमंथन, घडामोडी, साहित्य याचे संवाद पत्र

सेवक संघ परि वारातील सर्व सदस्यांना, हितचिंतकांना, वाचकांना नवरात्रीसवाच्या व विजयादशमीच्या हार्दिक शुभेच्छा

सेवकची वाटचाल

एम. जी. गोगटे स्मृती व्याख्यानमाला - वर्ष ४थे ...

सेवक संघाच्या स्थापनेत मौलिक योगदान देणारे एम जी गोगटे यांच्याप्रती कृतज्ञतेच्या भावनेतून सुरू केलेल्या "एम जी गोगटे मेमोरियल व्याख्यान माला" उपक्रमाचे अंतर्गत या वर्षीही वनभवन सभागृह, पुणे येथे गत काही वर्षांप्रमाणेच सेवक संघ महाराष्ट्रचे वतीने दि. ९ ऑक्टोबर २०२५ रोजी स्मृती व्याख्यान आयोजित करण्यात आले आहे. त्यासाठी श्री. नितीन काकोडकर, सेनि प्रमुवसं यांना अतिथी व्याख्याता म्हणून आमंत्रित केले आहे. त्याबाबत अधिक तपशिल सेवक संघाचे विविध व्हॉट्सअप गटावर देण्यात येईल. तद्वत या कार्यक्रमाचा आनंद घरबसल्या सेवक सदस्यांना घेता यावा यासाठी त्याची यूट्यूब लिंक संघाचे विविध व्हॉट्सअप गटावर देण्यात येईल.

— ❁ ❁ ❁ —

सेवक संघाची वाटचाल

मानव-वन्यजीव संघर्ष कमी करण्याचा वैज्ञानिक अभ्यास करणेसाठी आमंत्रण.

जुन्नर वनविभागात सन २००१ पासून बिबट वन्यप्राण्याचा मानवी वस्तीत सातत्याने प्रवेश होवुन व्यक्ती व पाळीव पशुधन यांचेवरील हल्ल्यांच्या घटनात

वाढ झाली आहे. सदर घटनांमुळे स्थानिक लोकांच्या रोषाला सामोरे जावे लागत आहे. बिबट्याच्या मानव हल्ल्यांच्या घटनेत वाढ होत असून सदरचे क्षेत्र हे मानव-बिबट संघर्षाचे आपत्तीक्षेत्र तयार झाल्याने जुन्नर, आंबेगाव, खेड व शिरूर तालुक्यातील २३३ गावे २०२४ मध्ये वन्यप्राणी बिबट हल्ल्याचे अनुषंगाने आपत्ती क्षेत्र म्हणून घोषित केलेली आहेत.

या प्रकरणी श्री. संजय जगताप, सेवक संघ, सह अध्यक्ष, यांना चंद्रपूर वनविभागात तसेच ताडोबा व्याघ्र प्रकल्प येथे मानव-वन्यजीव संघर्षाबाबत उपचारात्मक धोरण ठरवण्यात मदत केल्याचे पार्श्वभूमीवर जुन्नर वन विभागातील मानव-वन्यजीव संघर्ष कमी करण्याच्या अनुषंगाने प्राथमिक चर्चा करण्यासाठी श्री. प्रशांत खाडे, उप वन संरक्षक कार्यालय, जुन्नर वनविभाग, जुन्नर यांनी येथे आमंत्रित केले आले आहे.

— ❁ ❁ ❁ —

वेधक वृत्त

निसर्ग संवर्धन व संगोपनाच्या संदेशाची पंढरपूर वारी करणारे ह.भ.प. श्री. बाळकृष्ण छल्लारे, जे धुळे शाखेचे आजीवन सदस्य आहेत, त्यांचे पंढरपूरच्या मनोभावे वारी करतांना निसर्ग संवर्धन व संगोपनाचा संदेश देऊन जन जागृती करित आले आहेत. सेवक संघाचे नाव उज्वल करित आहेत. त्याबद्दल मा. श्री. मंगेश रमेश चव्हाण, आमदार, चाळीसगाव यांनी त्यांच्या या कार्याबद्दल प्रशंसा केली आहे व शासनाकडे मानधनासाठी शिफारस केली आहे.

Copy/paste

चौकटी बाहेरची माणसे.....

डॉ. राहुल मराठे हे कीटक तज्ञ असून मित्रकिडा बायोसोलुशन्स आणि मित्रकिडा फौंडेशन या संस्थेचे संस्थापक आहेत. गेली ३० वर्षे ते कीटकांचा अभ्यास करत आहेत. निसर्गामध्ये असणाऱ्या कीटकांमधील सुप्त गुणांचा वापर करून आपल्यापुढील अनेक समस्या त्यांनी सोडवल्या आहेत. ते कीटकांविषयी शास्त्रीय सल्ले देतात तसेच त्यांनी आतापर्यंत अनेक व्याखाने, कीटक माहिती शिबिरे घेतली आहेत आणि या विषयावर अनेक लेख लिहिले आहेत. आपल्या निसर्गामध्ये अतिशय महत्वाची भूमिका असणाऱ्या कीटकांची माहिती लोकांपर्यंत पोचवणे आणि कीटकांचे संरक्षण आणि संवर्धन करणे यासाठी ते प्रयत्नशील आहेत. त्याची माहिती त्यांच्याच शब्दांत इथे देत आहे.

स्फोटके शोधणारी झुरळे - माझ्या संशोधनात मी झुरळांचा वापर या कामासाठी केला. झुरळांच्या जनुकांमध्ये पुनरावृत्ती करणारे घटक असतात. ती खूप लवकर नवीन गोष्टी शिकतात. त्यांच्याकडे घ्राणेंद्रिये आहेत, जी इतर कीटकांपेक्षा दुप्पट आहेत. त्यांच्याकडे गंधकण शोधणाऱ्या ग्रंथी आहेत, ज्या कडू पदार्थांही शोधू शकतात. यावरून स्पष्ट होते की झुरळे अतिशय बुद्धिमान आहेत. या प्रयोगासाठी तीन ते चार झुरळांचे गट तयार केले. प्रत्येक गटाला त्या-त्या स्फोटकाचे प्रशिक्षण देण्यात आले. काही दिवसांतच ही झुरळे त्यांना शिकवलेली स्फोटके शोधू लागली. या झुरळांसाठी एक विशेष उपकरण तयार करण्यात आले. त्यामुळे झुरळांना कुठेही मोकळे सोडण्याची गरज नाही. ती एका जागी बसून आपले काम अचूकपणे पार पाडू शकतात.

दारुगोळ्याचे विघटन -

माझ्या प्रयोगशाळेत मी वॅक्स मॉथ (wax moth) नावाच्या पतंगवर्गीय कीटकांच्या अळ्यांचा वापर केला. त्यांनी अतिशय सहजपणे त्या टणक इंधनातून विशिष्ट घटक खाऊन टाकले आणि ते इंधन निरुपयोगी केले. या अळ्यांपासून प्रेरणा घेऊन मी एक यंत्र विकसित केले. या यंत्राद्वारे टणक प्रोपेलंटचे विघटन केले जाते. आजपर्यंत या यंत्राद्वारे मी सुमारे हजारो किलो प्रोपेलंटचे विघटन केले आहे, ज्यात तीन ब्रह्मोस रॉकेटचाही समावेश आहे. कीटकांच्या वापरामुळे अनेक फायदे होतात - प्रोपेलंट हाताळताना होणारे अपघात टाळता येतात,

नैसर्गिक पद्धतीने विघटन होत असल्याने पर्यावरणीय धोका कमी होतो, आणि विघटन जलद होत असल्याने वेळेची व त्यानुसार पैशांचीही बचत होते.

विमान वाचवणारे मित्रकीटक - विमानांना पक्ष्यांमुळे होणारे अपघात ही एक गंभीर समस्या आहे. पक्षी विमानतळावरील गवतात आढळणाऱ्या कीटकांना खाण्यासाठी येतात. पक्षी अनपेक्षितपणे विमानासमोर आल्यास होणारे परिणाम भीषण असू शकतात. पक्षी विमानांना धडकू नयेत यासाठी अनेक उपाययोजना केल्या जातात या उपायांवर लाखो रुपये खर्च होतात, तरीही पक्षी धडकण्याचे प्रमाण कमी होत नाही. हे सर्व यांत्रिक उपाय असल्याने पक्ष्यांना त्याची कालांतराने सवय होते. या समस्येवर मार्ग काढण्यासाठी मी ट्रायकोग्रामा या मित्रकीटकाचा वापर केला. एक मिलिमीटरपेक्षा लहान असलेल्या या माशीची मादी इतर कीटकांच्या अंड्यांमध्ये स्वतःची अंडी घालते. यामुळे अळीवर्गीय कीटकांची संख्या कमी होते आणि खाद्याअभावी पक्ष्यांचे येणेही कमी होते. मी ही पद्धत अशा प्रकारे विकसित केली की स्थानिक परिसंस्था अजिबात विस्कळीत होत नाही आणि विमानेही सुरक्षित राहतात. हा यशस्वी प्रयोग आता अनेक विमानतळांवर नियमितपणे वापरला जातो. मी हे मित्रकीटक भारतीय वायुदल, भारतीय नौदल, भारतीय तटरक्षक दल आणि नागरी विमानतळांवर नियमितपणे पाठवतो आणि पक्षी नियंत्रणात आणतो.

प्लास्टिक खाणाऱ्या अळ्या -

जगभरात प्लास्टिकचे व्यवस्थापन आणि विघटन या समस्येवर संशोधन सुरू आहे. एक साधी कॅरी बॅग नैसर्गिकरित्या विघटित होण्यासाठी हजारो वर्षे लागतात, ही चिंताजनक बाब आहे. प्लास्टिकचे विविध प्रकार असतात, त्यापैकी सर्वात मोठी समस्या म्हणजे २० मायक्रॉनपेक्षा कमी जाडीचे प्लास्टिक - उदाहरणार्थ आपण दैनंदिन वापरात आणणाऱ्या कॅरी बॅग. मी विविध प्रजातींच्या अळ्यांचा अभ्यास केला आणि शोधून काढले की वॅक्स मॉथ या पतंगाच्या अळ्या प्लास्टिक खाऊन पचवू शकतात. या अळ्या विशेषतः कमी जाडीच्या प्लास्टिकचे विघटन करू शकतात आणि त्या इतर पदार्थांही खाऊ शकतात. प्लास्टिकव्यतिरिक्त थर्माकोल, लॉकडाउन काळातील पीपीई किट्स, फोम शीट अशा अनेक पदार्थांचे विघटन या कीटकांकडून होऊ शकते.

अन्नाचे जलद विघटन करणारे कीटक -

पुण्यातील बॉम्बे सॅपर्स या सैन्य तुकडीमध्ये माझ्या मार्गदर्शनाखाली एक नाविन्यपूर्ण प्रकल्प सुरू आहे. या प्रकल्पात ब्लॅक सोल्जर फ्लाय (मराठीत 'काळा शिपाई') या माशीच्या अळ्यांच्या मदतीने दररोज २०० किलो ओल्या कचऱ्याचे विघटन केले जाते. कचरा विघटन झाल्यानंतर या अळ्यांचा वापर मासे आणि कुक्कुटपालन व्यवसायात खाद्य म्हणून केला जातो. अशा प्रकारे एक चक्रीय अर्थव्यवस्था (circular economy) तिथे विकसित झाली आहे. याच ब्लॅक सोल्जर फ्लायचा वापर करून मी भारतीय सैन्यासाठी सियाचीनसारख्या दुर्गम प्रदेशांमध्येही प्रयोग करत आहे. तिथे या माशीच्या साहाय्याने अन्नाचे विघटन यशस्वीरीत्या करण्यात आले आहे. आता विविध ठिकाणी हे युनिट स्थापित करण्याचे काम सुरू आहे.

सियाचीनमधले किडोशौचालय -

सियाचीनसारख्या अतिशय थंड प्रदेशात, जिथे आपले सैन्य तैनात आहे, तेथे मलविघटन ही एक मोठी समस्या आहे. अत्यंत कमी तापमानात हे विघटन कसे शक्य होईल याचा

■ अगर किसी के शुक्राणु नहीं बनता उसको अगर गन्ने के रस के साथ चूना पिलाया जाये तो साल डेढ़ साल में भरपूर शुक्राणु बनने लगेंगे; और जिन माताओं के शरीर में अंडे नहीं बनते उनकी बहुत अच्छी दवा है ये चूना ।

■ बिद्यार्थीओ के लिए चूना बहुत अच्छा है जो लम्बाई बढ़ाता है -

■ गेहूँ के दाने के बराबर चूना रोज दही में मिला के खाना चाहिए, दही नहीं है तो दाल में मिला के खाओ,

दाल नहीं है तो पानी में मिला के पियो - इससे लम्बाई बढ़ने के साथ स्मरण शक्ति भी बहुत अच्छा होता है ।

■ जिन बच्चों की बुद्धि कम काम करती है मतिमंद बच्चे उनकी सबसे अच्छी दवा है चूना

■ जो बच्चे बुद्धि से कम है, दिमाग देर में काम करते है, देर में सोचते है हर चीज उनकी स्लो है उन सभी बच्चे को चूना खिलाने से अच्छे हो जायेंगे ।

■ बहनों को अपने मासिक धर्म के समय अगर कुछ भी तकलीफ होती हो तो उसका सबसे अच्छी दवा है चूना ।

हमारे घर में जो माताएं है जिनकी उम्र पचास वर्ष हो गयी और उनका मासिक धर्म बंध हुआ उनकी सबसे अच्छी दवा है चूना; गेहूँ के दाने के बराबर चूना हर दिन खाना दाल में, लस्सी में, नहीं तो पानी में घोल के पीना । जब कोई माँ गर्भावस्था में है तो चूना रोज खाना चाहिए क्योंकि गर्भवती माँ को सबसे ज्यादा कैल्शियम की जरूरत होती है और चूना कैल्शियम का सबसे बड़ा भंडार है ।

■ गर्भवती माँ को चूना खिलाना चाहिए अनार के रस में - अनार का रस एक कप और चूना गेहूँ के दाने के बराबर ये मिलाके रोज पिलाइए नौ महीने तक लगातार दीजिये तो चार फायदे होंगे -

■ पहला फायदा :-

माँ को बच्चे के जनम के समय कोई तकलीफ नहीं होगी और नॉर्मल डीलिवरी होगा,

■ दूसरा :-

बच्चा जो पैदा होगा वो बहुत हृष्ट और तंदुरुस्त होगा ,

■ तीसरा फ़ायदा :-

बच्चा जिन्दगीमें जल्दी बीमार नहीं पड़ता जिसकी माँने चूना खाया

■ चौथा सबसे बड़ा लाभ :-

बच्चा बहुत होशियार होता है बहुत Intelligent और Brilliant होता है उसका IQ बहुत अच्छा होता है ।

चूना घुटने का दर्द ठीक करता है,

■ कमर का दर्द ठीक करता है ,

■ कंधे का दर्द ठीक करता है,

■ एक खतरनाक बीमारी है Spondylitis वो चुने से ठीक होता है । कई बार हमारे रीढ़की हड्डी में जो मनके होते है उसमे दुरी बढ़ जाती है Gap आ जाता है - ये चूना ही ठीक करता है उसको; रीढ़ की हड्डी की सब बीमारिया चूने से ठीक होता है । अगर आपकी हड्डी टूट जाये तो टूटी हुई हड्डी को जोड़ने की ताकत सबसे ज्यादा चूने में है ।

चूना खाइए सुबह को खाली पेट ।

■ मुंह में ठंडा गरम पानी लगता है तो चूना खाओ बिलकुल ठीक हो जाता है ,

■ मुंह में अगर छाले हो गए है तो चूने का पानी पियो तुरन्त ठीक हो जाता है ।

■ शरीर में जब खून कम हो जाये तो चूना जरूर लेना चाहिए ,

■ एनीमिया है खून की कमी है उसकी सबसे अच्छी दवा है ये चूना

चूना पीते रहो गन्ने के रस में , या संतरे के रस में नहीं तो सबसे अच्छा है अनार के रस में - अनार के रस में चूना पिए खून बहुत बढ़ता है , बहुत जल्दी खून बनता है - एक कप अनार का रस गेहूँ के दाने के बराबर चूना सुबह

खाली पेट ।भारत के जो लोग चूने से पान खाते है, बहुत होशियार लोग है पर तम्बाकू नहीं खाना, तम्बाकू ज़हर है और चूना अमृत है ..तो चूना खाइए तम्बाकू मत खाइए और पान खाइए चूने का उसमे कत्था मत लगाइए, कत्था केन्सर करता है,

● पान में सुपारी मत डालिए

● सॉट डालिए उसमे ,

● इलाइची डालिए ,

● लौंग डालिए.

● केशर डालिए ;

ये सब डालिए पान में चूना लगा के पर तम्बाकू नहीं , सुपारी नहीं और कत्था नहीं ।

■ घुटने में घिसाव आ गया और डॉक्टर कहे के घुटना बदल दो तो भी जरूरत नहीं चूना खाते रहिये

वाचक प्रतिक्रिया

सेवक वार्ता, -२०२५

➤ नेहमी प्रमाणे उत्कृष्ट. सातत्याने दर्जेदार अंक प्रकाशित करणे सोपे नाही. श्री गवळी साहेबांच्या चिकाटीस प्रणाम!

- एम. एम. कुलकर्णी

➤ नेहमी प्रमाणेच उत्कृष्ट संकलन, मांडणी. Keep it up
-पी. के. कुलकर्णी

➤ नेहमी प्रमाणे या महिन्याचा अंक नीटनेटका, सुशोभीत आणि कैक. वसंतराव जोशी साहेबांना स्मरणात ठेवणारा अंक आहे. अभिनंदन. जोशी साहेब १९५९-६१ तुकडीचे वनक्षेत्रपाल होते. - व्ही. टी. पत्की,

➤ कै. वसंतराव जोशी साहेब यांच्या व्यक्तिमत्त्वाबाबत तसेच आदरणीय श्री पत्की सरांच्या "वन सान्निद्याची साठी " पुस्तकाबाबत संग्रहित ठेवणारी माहितीने परिपूर्ण अंक .श्री गवळी साहेब आपले सातत्य व उत्साहाबाबत मनःपूर्वक अभिनंदन -विठ्ठल धोकटे

➤ गवळी साहेब, खूप खूप अभिनंदन! संपादन कलेत तुम्ही आता एखाद्या प्रथितयश दैनिक, साप्ताहिक वा मासिकाच्या अनुभवी संपादकाला सुद्धा मागे टाकले आहे! सेवक वार्ता चा अंक अधिकाधिक लोकप्रिय आणि संग्राह्य होण्यामागे आपली अखंड, अविरत मेहनत हेच कारण आहे! पुन्हा एकदा खूप खूप अभिनंदन!
- आर.के.आडकर

निधन वार्ता

व्ही. डी. चापेकर, सेवानिवृत्त वन संरक्षक यांचे दि. ११-९-२०२५ रोजी निधन झाले. ते सुस्वभावी, शांत, संगणक तज्ञ वन अधिकारी म्हणून सर्वाना परीचित होते. ट्री क्रेडिट कामासाठी त्यांनी स्वतःच्या पैशातून ऑप तयार करून घेतले होते. ईश्वर त्यांचे आत्म्यास सद्गती देवो. सेवक संघ परिवारातर्फे श्रध्दांजली.

केवळ खाजगी वितरणासाठी

प्रकाशक - सेवक संघ, महाराष्ट्र, पुणे

संपादन - एस. के. गवळी

कार्यालय - वन ग्रंथालय, दुसरा मजला, वनभवन, भांबुर्डा वन विहार, गोखले नगर, पुणे - १६